

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

***ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ
15, 2001***

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΡΚΑΝΑΣ – ΝΙΚΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ <i>Αναζητώντας τον καθημερινό χρόνο στη νεολιθική Μάκρη: μικρο-δομή και μικρο-σρω- ματογραφία δαπέδων, επιφανειών χρήσης και εξωτερικών χώρων</i>	1
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ – ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ – ΝΙΚΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ <i>Πετρωτά Θράκης: προϊστορικό λατομείο πυριτόλιθου</i>	9
ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΝΗΣ <i>Η αρχαιολογική έρευνα στην Πλωτινόπολη Διδυμοτείχου</i>	19
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΒΑΒΕΛΙΔΗΣ – ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΕΛΦΟΣ – ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΙΟΥΡΤΖΟΓΛΟΥ – ΠΟΛΥΞΕ- ΝΗ ΤΣΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ <i>Λατομική δραστηριότητα στην περιοχή Μεσημβρίας-Ζώνης Έβρου κατά την αρχαιότητα</i>	33
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΤΣΩΧΟΣ <i>Η ρωμαϊκή θρησκεία στη Μακεδονία</i>	47
ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ – ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΥ – ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΟ- ΓΛΟΥ – ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑ ΜΕΓΑΛΟΥΔΗ <i>Η τελική νεολιθική και η πρώιμη εποχή του χαλκού στη Θάσο: η ανασκαφική έρευνα στις θέσεις Άγιος Ιωάννης και Σκάλα Σωτήρος</i>	55
FRANCINE BLONDÉ – ARTHUR MULLER – DOMINIQUE MULLIEZ – FRANÇOIS POPLIN <i>Οστά και ιεροτελεστίες: μια τρίτοια στη Θάσο Β-Α παρυφές της αγοράς - τομή XXIX</i>	67
ΧΑΪΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ – ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΣΛΑΝΗΣ – ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΒΑΛΛΑ <i>Προμαχώνας-Τορολνίτσα 2001</i>	75
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΔΕΔΟΣ – ΧΑΪΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ <i>Θέατρο Φιλίππων 2000-2001</i>	83
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΔΕΔΟΣ – ΧΑΪΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ <i>Θέατρο Φιλίππων 2001</i>	99
ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΜΑΛΑΜΑ <i>Νεότερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης</i>	111
ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΜΑΛΑΜΑ – ΣΕΒΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ <i>Ανθρωπολογικές πληροφορίες από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης</i>	127
ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΜΑΛΑΜΑ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΤΑΡΑΚΗΣ <i>Ανασκαφή ρωμαϊκού νεκροταφείου στα Ν. Κερδύλλια Σερρών</i>	137
ΗΛΕΚΤΡΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΑΤΖΗΠΟΛΥΧΡΟΝΗ <i>Παλατινό Ν. Κιλκίς. Η πρώιμη κατοίκηση</i>	149
ΛΗΔΑ ΤΟΣΚΑ – ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΑΚΗΣ <i>Βυζαντινό νεκροταφείο στη Βάλτα (Κασσάνδρεια)</i>	161
ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ <i>Αγροικίες στην Ασπροβάλτα στον άξονα της σύγχρονης Εγνατίας οδού</i>	167
ARJA KARIVIERI <i>Ανασκαφή στην Αρέθουσα το 2001</i>	181

ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΛΙΟΥΤΑΣ – ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΤΣΟΣ	
<i>Ιερό άγνωστης θεότητας στον Προφήτη Λαγκαδά στην πορεία της Εγνατίας οδού</i>	187
ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΛΙΟΥΤΑΣ – ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΤΣΟΣ	
<i>«Επίπεδος» προϊστορικός οικισμός στο Περιβολάκι Λαγκαδά - Καταστροφή ή Κληρονομιά στους αρχαιολόγους των επόμενων αιώνων; [Εγνατία οδός, τμήμα 9.1, Χ.Θ. 5+360]</i>	195
ΜΑΡΙΑΝΑ ΚΑΡΑΜΠΕΡΗ	
<i>Το Γαλεριανό Οκτάγωνο και η ανθρώπινη ματαιοδοξία</i>	205
ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ – ΣΤ. ΓΚΑΛΙΝΙΚΗ – Κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ	
<i>ΔΕΘ και αρχαιότητες: μια σχέση με παρελθόν και μέλλον...</i>	215
ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ	
<i>Η βόρεια πλευρά της Αγοράς της Θεσσαλονίκης: μια νέα «ανάγνωση» των ανασκαφικών δεδομένων</i>	229
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΥΕΡΕΦ	
<i>Τούμπα Θεσσαλονίκης 2001. Έντός και εκτός των ορίων του αρχαίου οικισμού</i>	241
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΥΕΡΕΦ	
<i>Οικόπεδο οδού Πλαστήρα 69 (όρια δήμου Θεσσαλονίκης και δήμου Πυλαίας)</i>	249
ΜΙΧΑΗΛΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ – ΕΛΕΝΗ ΜΑΝΑΚΙΔΟΥ – ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΤΣΙΑΦΑΚΗ	
<i>Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2001: ο αρχαίος οικισμός</i>	255
ΕΛΕΝΗ ΛΑΜΠΡΟΘΑΝΑΣΗ-ΚΟΡΑΝΤΖΗ – Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ	
<i>Νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου στο Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης</i>	263
ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΠΑ – ΦΩΤΕΙΝΗ ΑΔΑΚΤΥΛΟΥ – ΣΤΡΑΤΟΣ ΝΑΝΟΓΛΟΥ	
<i>Νεολιθικός οικισμός Θέρμης 2000-2001</i>	271
ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΜΠΙΛΟΥΚΑ – ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΑΙΚΟΣ	
<i>Νέα Καλλικράτεια 2001: η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού</i>	279
ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ν. ΠΑΖΑΡΑΣ	
<i>Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Μπυγαδούδι Επανομής 2000-2001</i>	289
ΜΙΧΑΗΛΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ – ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΓΙΜΑΤΖΙΔΗΣ	
<i>Ανασκαφικές έρευνες στη Διπλή Τράπεζα της Αγχιάλου κατά το 2001</i>	299
ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ ΚΑΡΥΔΑΣ	
<i>Ανασκαφές στην οδό Παστέρ και οι πρώτες ενδείξεις για τη μνημειακή διαμόρφωση της οδού Αγ. Δημητρίου</i>	309
ΕΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ	
<i>Ταφικό συγκρότημα και ναΐσκος από τη δυτική νεκρόπολη της Θεσσαλονίκης</i>	321
ΕΦΗ ΠΟΥΛΑΚΗ-ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗ	
<i>1997-2001: Έργα εθνικά και άλλα στην περιοχή του μακεδονικού Ολύμπου</i>	331
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ	
<i>Διέων ύαλα σκεύη</i>	347
ΣΕΜΕΛΗ ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ	
<i>Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1998-2001</i>	355
ΜΑΝΘΟΣ ΜΠΕΣΙΟΣ – Α. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ	
<i>Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Μακρύγιαλος. Αγροτεμάχιο 951</i>	363
ΜΑΝΘΟΣ ΜΠΕΣΙΟΣ	
<i>Νότιο νεκροταφείο Πύδνας</i>	369

Μ. ΜΠΕΣΙΟΣ – Α. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ – Ι. ΓΚΟΥΡΤΖΙΟΥΜΗ – Ζ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΥ – Ε. ΝΟΥΛΑΣ – Μ. ΧΡΙΣΤΑΚΟΥ-ΤΟΛΙΑ <i>Ανασκαφές βόρειας Πιερίας</i>	379
ΜΑΝΘΟΣ ΜΠΕΣΙΟΣ – ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΡΑΧΤΟΠΟΥΛΟΥ <i>Η εξέλιξη του τοπίου στη βόρεια Πιερία</i>	385
ΚΑΤΙΑ ΛΟΒΕΡΔΟΥ-ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ – ΒΑΣΙΛΗΣ ΞΑΝΘΟΣ – ΑΘΗΝΑ ΤΟΚΜΑΚΙΔΟΥ – ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ <i>Έρευνες στο κάστρο του Πλαταμώνα</i>	401
Κ. ΛΟΒΕΡΔΟΥ-ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ – Β. ΜΕΣΣΗΣ – Ε. ΜΑΣΤΟΡΑ – Β. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ – Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ <i>Το τέλος της ανασκαφικής έρευνας στην Κρανιά Ν. Παντελεήμονα Πιερίας</i>	415
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ <i>Το έργο της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων το 2001</i>	425
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΟΚΜΑΚΙΔΗΣ <i>Αποτυπώσεις αρχαιολογικών χώρων και ανασκαφών με χρήση τηλεκατευθυνόμενου ελικοπτερου</i>	433
ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ <i>Ανάκτορο Πέλλας 2001: «βασιλείος κάραβος»</i>	441
ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ <i>Νέος κιβωτιόσχημος τάφος με ζωγραφική διακόσμηση στην Πέλλα</i>	451
Α. ΠΑΠΑΝΘΙΜΟΥ – Α. ΠΙΛΑΛΗ – Γ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΗΣ – Δ. ΜΠΑΣΟΓΙΑΝΝΗ – Ε. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – Ε. ΤΣΑΓΚΑΡΑΚΗ – Ι. ΦΑΠΠΙΑΣ <i>Οικήματα και «νοικοκυριά» της πρώιμης εποχής του χαλκού στο Αρχοντικό Γιαννιτσών</i>	461
ΝΙΚΗ ΔΡΙΒΑΛΙΑΡΗ <i>Προκαταρκτική παλυνολογική μελέτη του Αρχοντικού Γιαννιτσών</i>	471
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ – ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ <i>Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2001</i>	477
ΠΑΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ <i>Νέα στοιχεία από τη νεολιθική έρευνα στην επαρχία Γιαννιτσών. Μια άγνωστη μορφή προϊστορικής γραφής</i>	489
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΤΤΑΡΙΔΗ <i>Τζαμάλα 1999/2000</i>	501
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΤΤΑΡΙΔΗ <i>Σωστικές ανασκαφές της ΙΖ' ΕΠΚΑ στη νεκρόπολη και την ευρύτερη περιοχή των Αιγών το 2000</i>	509
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ – ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΟΛΟΥΚΙΔΟΥ – ΑΝΝΑ ΠΡΟΚΟΠΙΔΟΥ <i>Επαρχιακή οδός Αψάλου-Αριδαίας. Η ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού στη θέση Γραμμή</i>	513
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ <i>Επαρχιακή οδός Αψάλου-Αριδαίας. Η σωστική ανασκαφή στον κόμβο της Αψάλου</i>	525
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ <i>Οι νεότερες έρευνες στο δυτικό τείχος του αρχαίου οικισμού, νοτιοανατολικά του Αλώρων Αλμωπίας</i>	537
ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ <i>Βεργίνα 2001 - Minimalia</i>	549

ΛΙΑΝΑ ΣΤΕΦΑΝΗ	
<i>Ανασκαφές στον άξονα της Εγνατίας: η έρευνα στις περιοχές της Λευκόπετρας και της Μ. Σάντας</i>	559
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΥΚΟΥΒΟΥ	
<i>Ανασκαφική έρευνα στον άξονα της Εγνατίας οδού: Ανώματα Βέροιας</i>	575
ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ – ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΑΛΛΙΝΗ	
<i>Καστρί Πολυνερίου Ν. Γρεβενών 2001</i>	587
ΑΘΗΝΑ ΑΛΜΑΤΖΗ – ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΟΥΛΓΑΡΗ	
<i>Ανασκαφές Δισπηλιού 2001. «Επί ζύλων κρεμάμενοι»</i>	593
ΚΟΣΜΑΣ ΤΟΥΛΟΥΜΗΣ – ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΧΑΤΖΗΤΟΥΛΟΥΣΗΣ	
<i>Ανασκαφή Δισπηλιού 2001. «Υστερα ήρθαν οι λίθοι»</i>	601
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΥ-ΜΕΝΤΕΣΙΔΗ	
<i>Εορδαία: δήμος Αγίας Παρασκευής</i>	611
Κ. Α. WARDLE – D. WARDLE – Ν. Μ. Η. WARDLE	
<i>Το συμπόσιο στη Μακεδονία: μια προϊστορική οπτική</i>	631

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΗΣ ΙΖ΄ ΕΠΚΑ ΣΤΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΑΙΓΩΝ ΤΟ 2000

Το 2000 η επισκεψιμότητα στο Μουσείο των Βασιλικών Τάφων των Αιγών ξεπέρασε κάθε προηγούμενο: 235.000 επισκέπτες ήρθαν στη Βεργίνα –20.000 περισσότεροι από το 1999–, δηλώνοντας με την παρουσία τους, πως οι Αιγές είναι ο πιο δημοφιλής αρχαιολογικός χώρος βόρεια των Δελφών. Δυστυχώς οι ρυθμοί συντήρησης και ανάπλασης των μνημείων αυτή τη χρονιά ήταν αντιστρόφως ανάλογοι με το ενδιαφέρον του κοινού, ωστόσο ελπίζουμε αυτή η εικόνα να αλλάξει σύντομα με την έναρξη των έργων που έχουν ενταχθεί στο Γ΄ Κ.Π.Σ.

Από τα αντικείμενα που συντηρήθηκαν πέρσι στο εργαστήριο της Βεργίνας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μια ομάδα μαρμάρινων και αλαβάστρινων αλαβάστρων από τον τάφο της βασίλισσας Ευρυδίκης και το μνημειώδες αλαβάστρινο μυροδοχείο από τον τάφο της δέσποινας με τις λευκές ληκύθους¹, αντικείμενα πολύτιμα όσο και μοναδικά στο είδος τους, που θέλουμε να πιστεύουμε ότι κάποια στιγμή θα γίνουν προσιτά στο κοινό με τους υπόλοιπους θησαυρούς των Αιγών.

Η ανασκαφική έρευνα ήταν ο τομέας, όπου τη χρονιά που πέρασε επικεντρώθηκε η προσπάθειά μας, αφού στις τρέχουσες σωστικές ανασκαφές της Βεργίνας ήρθε να προστεθεί και η μεγάλη σωστική ανασκαφή στο Βέρμιο που γίνεται στα πλαίσια των έργων διάνοιξης της Νέας Εγνατίας. Η τοποθέτηση ενός αρδευτικού σωλήνα σε ένα χωράφι με μπαμπάκι στον κάμπο της Βεργίνας έφερε στο φως ένα εύρημα που μπορεί να αποδειχτεί ιδιαίτερα σημαντικό: 5 χλμ. βορειοδυτικά από το κέντρο της πόλης των Αιγών, πολύ κοντά στον Αλιάκμονα, ανάμεσα στην Τούμπα με τον οικισμό της πρώιμης χαλκοκρατίας και το παραποτάμιο νεκροταφείο της πρώιμης εποχής του σιδήρου², βρέθηκε το στρώμα καταστροφής ενός ελληνιστικού κτηρίου.

Η ανασκαφική επέμβαση –πολύ μικρή σε έκταση– που ήταν τόση όση χρειάζεται για να αποδειχθεί η παρουσία του αρχαίου και να δεσμευθεί το χωράφι, δε μας επιτρέπει για την ώρα τίποτε άλλο από υποθέσεις. Η πρώτη σκέψη που κάνει κανείς είναι βέβαια ότι πρόκειται για κάποια αγροικία.

Μπαίνω, όμως, στον πειρασμό να προχωρήσω με κάποιους, έστω και πολύ πρώιμους, συνειρμούς. Από μια απελευθερωτική επιγραφή του 189 μ.Χ. μαθαίνουμε για τη λατρεία εν Βλαγάνοις της *Αρτέμιδος Διγαίας Βλαγανίτιδος*³. Η επιγραφή αναφέρεται ότι βρέθηκε στην περιοχή του οικισμού Μετόχι, ενός μικρού συνοικισμού που

1. Βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 3, 1989, 1-11.

2. Βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 4, 1991, 23-30.

3. Βλ. ΑΑ 55, 1940, 277.

βρίσκεται 2,5 χλμ. περίπου προς τα δυτικά της Βεργίνας. Όπως ξέρουμε και από αλλού, η Άρτεμις αγαπά τις λίμνες, τα έλη και τα ποτάμια. Τα βατράχια της επιγραφής γεννούν τον συνειρμό του έλους και το χωράφι με τα βαριά, λασπυδερά χώματα και το αρχαίο στρώμα καταστροφής βρίσκεται πιο κοντά στο Μετόχι παρά στη Βεργίνα που πριν τον πόλεμο ήταν ένα μικρό άσημο προσφυγοχώρι. Βρισκόμαστε λοιπόν εδώ στην επικράτεια της Κυράς των βατράχων, κάπου κοντά στο ιερό της Βλαγανίτιδος Αρτέμιδος; Ελπίζω γρήγορα η ανασκαφή να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα.

Οι ανάγκες της σύγχρονης ανοικοδόμησης μας έφεραν για μία ακόμη φορά στο κέντρο της νεκρόπολης των Αιγών των ιστορικών χρόνων, σε ένα οικοπέδο στα νοτιοανατολικά της συστάδας του τάφου του Φιλίππου Β', όπου σε μια έκταση 320 τ.μ. ερευνήθηκαν τριάντα έξι ταφές που χρονολογούνται από τα υστεροαρχαϊκά ως τα ύστατα ελληνιστικά χρόνια και επιβεβαιώνουν για μια ακόμη φορά τα συμπεράσματα που ήδη έχουν διατυπωθεί εδώ και αλλού⁴ για τα ταφικά έθιμα των Αιγών.

Τέσσερις λακκοειδείς τάφοι με προσανατολισμό Β-Ν που σχηματίζουν μια μικρή συστάδα χρονολογούνται στο τελευταίο τρίτο του βου αιώνα και στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Οι δύο από αυτούς φιλοξενούσαν πολεμιστές, όπως δείχνουν τα λιγοστά ίχνη των όπλων και οι διφυείς σιδερένιες περόνες που, μαζί με ένα ασημένιο δαχτυλίδι, ξέφυγαν τη σύληση. Στους άλλους δύο που τους έκοψε ένας πλινθόκτιστος τάφος του 2ου προχριστιανικού αιώνα βρέθηκαν μόνο τα αγγεία που ήταν στα πόδια των νεκρών: μια κοτύλη και ένα εξάλειπτρο. Οι περισσότεροι τάφοι χρονολογούνται από την εποχή του Αρχελάου ως το τέλος της βασιλείας του Φιλίππου Β'. Είναι ευρύχωροι λάκκοι, συχνά με πατάρι, η θέση των οποίων δηλωνόταν από ορθώνιους αργολιθοδομικούς περιβόλους.

Οι περισσότεροι –όπως είναι ο κανόνας στη νεκρόπολη των Αιγών– ήταν συλημένοι. Στην επίχωση του μεγαλύτερου από όλους βρέθηκε η πάρινη βάση του λίθινου επιτύμβιου σήματος. Μια ωραία αρυβαλλοειδής λήκυθος με την εικόνα της Αφροδίτης και το κομμάτι από ένα πήλινο ερωτικό σύμπλεγμα, ίδιο με αυτό που βρέθηκε στον σύγχρονό του τάφο των ειδωλίων⁵ στη συστάδα της Ευρυδίκης, μαρτυρούν πως ο νεκρός ήταν γυναίκα.

Σε άνδρα ανήκε ο μοναδικός τάφος της ομάδας –που είναι και ο μικρότερος– που βρέθηκε άθικτος. Σύμφωνα με την συνήθεια που επικρατούσε στις Αιγές, ο άνδρας φορούσε ρούχο (χλαμύδα) που κούμπωνε με διπλή σιδερένια περόνη στο στήθος και χάλκινο δαχτυλίδι-σφραγίδα στο δεξί του χέρι. Η παρουσία του σατύρου στη σφενδόνη του δαχτυλιδιού σημαίνει ίσως πως ήταν θιασώτης του Διονύσου. Ωστόσο, το πολυτιμότερο εύρημα της συστάδας είναι η κωπίδα, το σπάθι που ξέφυγε από την προσοχή των τυμβωρύχων και βρέθηκε σε ένα γειτονικό ταφικό λάκκο μαζί με δύο πήλινα επίχρυσα αστέρια –εύρημα αρκετά σπάνιο που μαρτυρεί τον πλούτο και τη θέση του κατόχου του.

4. Βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 10Α, 1996, 79-92· της ίδιας, «Το έθιμο της καύσης και οι Μακεδόνες», Καύσεις στην εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου. Πρακτικά συμποσίου. Ρόδος 29/4-2/5/1999 (Αθήνα 2001) 359-371 με βιβλιογραφία.

5. Βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 4, 1990, 35-44.

Μια ταφή-πυρά των αρχών του 4ου αιώνα, στην οποία μαζί με τα νεκρικά δώρα «δαπανήθηκε» μια κοπελίτσα χρονολογεί τις απαρχές της διάδοσης του εθίμου της καύσης από τους αριστοκράτες στους απλούς πολίτες των Αιγών.

Τα καμένα οστά ενός εφήβου, φυλαγμένα σε ξύλινη λάρνακα, είχαν αποτεθεί σε ένα γειτονικό λάκκο. Μαζί τους ο οβολός του Χάρου –ένα νόμισμα Αλεξάνδρου Γ'– ένα επίχρυσο νεκρικό στεφάνι, η γραφίδα, η στλεγγίδα και το δαχτυλίδι του και βέβαια τα απαραίτητα νεκρικά δώρα. Στο χείλος του ταφικού λάκκου βρέθηκε ένα σκυφίδιο: μάρτυρας των νεκρικών χρών.

Οι υστεροελληνιστικές ταφές, διάσπαρτες ανάμεσα στις παλιότερες, είναι συνήθως φτωχότερες και κάποτε τόσο επιπόλαια σκαμμένες που έχουν διαταραχθεί από τη σύγχρονη χρήση. Βρέθηκε μόνο μία καύση αυτής της εποχής με τα οστά μαζεμένα σε χύτρα. Οι υπόλοιποι νεκροί ήταν όλοι ενταφιασμένοι σε απλούς λάκκους, όπως η γυναίκα που βρέθηκε στη σπάνια, συνεσταλμένη στάση, έχοντας ακόμα στη θέση των αυτιών τα φτωχά σκουλαρίκια της, απλούς χάλκινους κρίκους, ή σε πιο φροντισμένους πλινθόκτιστους, όπως ο πολεμιστής που κρατούσε στο δεξί χέρι το τάσι με τον οβολό του Χάρου, ένα νόμισμα Φιλίππου Ε' και μπορούσε να καυχηθεί ότι ήταν άνθρωπος εγγράμματος, αφού πήρε μαζί του το μελανοδοχείο και τη γραφίδα του.

Όμως, το πιο συγκινητικό εύρημα ήταν οι ταφές των παιδιών: ένα κεραμίδι, πικρή κούνια για το νεογέννητο, και τρεις τάφοι που φιλοξενούσαν νήπια, παιδιά άωρους, τρυφερά μικρά πλασματάκια που έφυγαν για τον Άδη μπουσουλώντας και, μη ξέροντας ακόμη να πιουν από την κούπα, χρειάζονταν το θήλαστρο για το νερό της λησμονιάς και τους αστραγάλους να παίζουν στον σκοτεινό κόρφο της Περσεφόνης.

Οι πέτρινες θήκες τους, μικρές σαν κουκλόσπιτα, μου θύμισαν ένα επίγραμμα σκαλισμένο σε μικρούλα σαρκοφάγο:

*Μικρὰ μὲν ἡ λίθος ἐστίν, ἔχει δ' ἠδείαν ὀπωπὴν
ἔνδον, τὸν Μόρφων' ὡς Ἴον ἐν ταλάροις*

*Μικρούλα η σαρκοφάγος μα έχει μέσα της γλυκούτσικο μουτράκι
Τον Μόρφωνα σαν μενεξέ μες στο πανέρι.*

Μια απόπειρα λαθρανασκαφής μας έφερε στα Ρόβια πέρα από το ρέμα και το δάσος με τα πλατάνια, στους λόφους που σχηματίζονται στις υπώρειες του βουνού στα δυτικά της Βεργίνας, σε ένα νεκροταφείο της πρώιμης εποχής του σιδήρου. Εδώ θάβονταν οι κάτοικοι ενός οικισμού αρχαίων κτηνοτρόφων που βρισκόταν στον χώρο που είναι ακόμη περιζήτητος τόπος βοσκής. Ερευνήσαμε έντεκα τάφους. Υπάρχουν ακόμα πολλοί άλλοι, δυστυχώς εύκολα αναγνωρίσιμοι, διάσπαρτοι στις κορυφές των τριών λόφων, στις πλαγιές των οποίων διακρίνονται ακόμα θεμέλια αρχαίων κτισμάτων.

Δε βρέθηκε καμία καύση. Οι νεκροί ήταν θαμμένοι σε συστάδες μέσα σε στενόμακρες κτιστές θήκες σκαμμένες στον φυσικό βράχο. Χοντρές πλάκες από πωρόλιθο ή απλή αργολιθοδομή επένδυε τις παρειές, καμιά φορά και το δάπεδο των ταφικών λάκκων, ενώ μια και λείπουν οι σχιστόπλακες θα πρέπει να υποθέσουμε πως το άνοιγμα των τάφων έκλεινε με ξύλα. Έρμακες, χαμηλοί λιθωρωροί, εμπόδιζαν τα

αγρίμια να ξεθάψουν τα νεκρά σώματα και σήμαιναν τη θέση των τάφων. Είναι φανερή η προσπάθεια να υπάρχει ένας κανονικός προσανατολισμός των τάφων κατά τον άξονα Β-Ν και οι νεκροί είναι συνήθως ξαπλωμένοι με το κεφάλι προς τον Νότο, προς τη μεριά του βουνού, σα να ήθελαν να αγναντεύουν τον κάμπο.

Κανάτια και ποτήρια –δώρα απαραίτητα για τους διψασμένους του Άδη– βρέθηκαν ακουμπισμένα δίπλα από το κεφάλι και τα πόδια των νεκρών και μας βοηθούν να χρονολογήσουμε τις ταφές λίγο πριν το τέλος της πρώιμης εποχής του σιδήρου, μέσα στα όρια του 7ου προχριστιανικού αιώνα. Ελάχιστα είναι τα σκελετικά κατάλοιπα και οι νεκροί που μπορεί να προσδιοριστεί με βεβαιότητα το φύλο τους, χάρη στα κοσμήματά τους, είναι βέβαια γυναίκες. Μικρές οκτώσχημες πόρπες, φτωχικές χάλκινες σύριγγες, κολιέ με χάντρες από φαγιεντιανή, γυαλί, πηλό και σπάνια μια μοναδική ψήφος από σάρδιο, μαρτυρούν πως οι γυναίκες αυτές ήταν το ίδιο φιλάρεσκες, λιγότερο όμως πλούσιες από τις σύγχρονές τους, του γειτονικού νεκροταφείου των Τύμβων των Αιγών. Η πιο πλούσια από όλες είχε ακόμα ένα δαχτυλίδι και ένα βραχιόλι και –πράγμα σπάνιο, αλλά όχι αδύνατο– ένα εγχειρίδιο και μια μάχαιρα.

Βρέθηκε ένας εγχυτρισμός: το σώμα του παιδιού, συνεσταλμένο, φυλάχτηκε μέσα στον λέβητα μαζί με το ποτήρι που ήταν το νεκρικό του δώρο. Δυο κοπελίτσες, μαζί με τα αρκετά πλούσια στολίδια και τα κτερίσματά τους, θάφτηκαν μέσα σε τεράστια πιθάρια που οι γονείς τους, αν και πολύ χρήσιμα, δε δίστασαν να τα στερηθούν για να εξασφαλίσουν ασφαλές και άνετο καταφύγιο στα νεκρά παιδιά τους.

Απλωμένο σε περίοπτο τόπο, το νεκροταφείο στα Ρόβια δεσπόζει στο σημείο, όπου ο πανάρχαιος δρόμος⁶ –για αιώνες η κύρια οδός επικοινωνίας της λεκάνης της Κάτω Μακεδονίας με τον Νότο– ανηφόριζε στο βουνό των Πιερίδων σηματοδύοντας ακόμα και σήμερα την πορεία του δρόμου που δεν υπάρχει πια στον χώρο.

Αντίθετα με μας που «κρύβουμε» τους νεκρούς μας, απομακρύνοντάς τους από τα κέντρα της ζωής μας, σα να γινόταν, εξορίζοντάς τους από την καθημερινότητα να καταργήσουμε τον θάνατο, οι αρχαίοι ήθελαν αυτούς που έφυγαν οιωσύνει παρόντες, στα περίοπτα σημεία, στις κορυφές και τα ξάγναντα, δίπλα στους πολυσύχναστους δρόμους και τα τρίστρατα, σε συνεχή συνομιλία με τον παροδίτη, και έσσομένοιοι πυθέσθαι γιατί ήξεραν πως δεν έχουμε άλλο όπλο να πολεμήσουμε τον θάνατο από τη μνήμη.

Έδεσσα,
ΙΖ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Αγγελική Κοτταρίδη

6. Για τον δρόμο αυτό βλέπε και Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 14, 2000, 532-533.